

پرتو (معرفی چند کتاب درباره شیعه)

مهدی منتظر قائم*

خراسان را در دوره صفوی بررسی کرده و با بحث درباره سیاست مذهبی ناموفق نادرشاه در برابر تشیع و تسنن، جلد دوم را به پایان رسانده است. جلد سوم کتاب، که تلاش جدیدی است در جهت روشن کردن سیر رشد تشیع در ایران اسلامی، مروری است بر تشیع برخی دیگر از شهرهای مهم مانند اصفهان، قزوین، استرآباد، ورامین و کاشان. به علاوه، چند مقاله دیگر درباره تشیع در شهرهای ایران و سایر بلاد عربی از جمله حرمین شریفین، حلب و نقاط دیگر به این مجموعه ضمیمه شده که برخی تألیف و برخی دیگر ترجمه‌اند.

۲. زنان نامدار شیعه

تألیف احمد عیسی فر، ۳۵۰ ص، وزیری، تهران، رایحه عترت، ۱۳۸۱، موضوع:

۱. تاریخ تشیع در ایران از آغاز تا قرن دهم هجری

تألیف رسول جعفریان، ۳ ج، ۱۲۴۲ ص وزیری، قم، انصاریان، ۱۳۸۰، موضوع: اسلام - شیعه - ایران - تاریخ. عناوین فصل‌های جلد اول و دوم عبارتند از: ۱. گونه‌های تشیع و عوامل نفوذ و گسترش آن؛ ۲. تشیع و ایرانیان ساکن عراق در قرن نخست هجری؛ ۳. تشیع ایران در قرن دوم و سوم؛ ۴. تشیع ایران در قرن چهارم؛ ۵. تشیع ایران در قرن پنجم؛ ۶. تشیع ایران در قرن ششم؛ ۷. تشیع ایران در قرن هفتم؛ ۸. تشیع ایران در قرن هشتم؛ ۹. تشیع ایران در قرن نهم؛ ۱۰. رسمیت یافتن تشیع در ایران در دوره صفوی و دشواری‌های آن.

این کتاب ابتدا دو جلد بوده است. مؤلف در فصل دهم، تشیع در گیلان و

مقدماتی آن دو فصل دارد که در فصل اول حکومت اموی و نهضت‌های مردمی و در فصل دوم دوره عباسی مورد بحث قرار گرفته است. بخش اصلی شش فصل دارد که عناوین آن به ترتیب عبارتند از: بر خورد سادات حسنی با حکومت عباسی، قیام محمد بن عبدالله در سال ۱۴۵ هـ، قیام ابراهیم بن عبدالله در همان سال، قیام حسین بن علی در سال ۱۶۹ هـ، قیام یحیی بن عبدالله در سال ۱۷۵ هـ و قیام ادریس بن عبدالله در سال ۱۷۲ هـ. مؤلف در بخش پایانی در یک فصل، تاریخ تشیع و ائمه اطهار (علیهم‌السلام) را مورد بحث قرار داده و در فصل دیگر، اهداف و نتایج قیام‌های علوی در عهد عباسی را بر شمرده است.

۴. حوزه‌های علمیه شیعه در گستره جهان
تألیف سیدعلیرضا سید کباری، ۸۵۵ ص،
وزیری، تهران، امیر کبیر، ۱۳۷۸،
موضوع: حوزه‌های علمیه - تاریخ - شیعه -
روحانیت.

این کتاب، که به سفارش «پژوهشکده باقرالعلوم» تهیه شده است، ده فصل دارد. عناوین فصل‌ها عبارتند از: ۱. پیدایی حوزه‌های علمیه و بنیانگذاران آن؛ ۲. نظام آموزشی حوزه‌های علمیه؛ ۳.

زنان مسلمان - زنان شیعه - سرگذشت‌نامه. هفت فصل این کتاب درباره حضرت فاطمه (علیها‌السلام) و سه فصل آن در مورد حضرت زینب (علیها‌السلام) است. در فصل یازدهم زندگانی مادران چهارده معصوم (علیهم‌السلام) مطرح شده و در فصل دوازدهم زنان نامدار شیعه معرفی شده‌اند. مؤلف در فصل سیزدهم زنان امام‌زاده ایران را نام برده و در فصل چهاردهم در مورد جایگاه زنان از دیدگاه پیامبر و ائمه اطهار (علیهم‌السلام)، قانون اساسی و بعضی از شخصیت‌های معاصر شیعی بحث کرده است. آخرین فصل کتاب در مورد حضور زنان در صحنه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایران است که با آمارهایی از حضور زنان در مجلس شورای اسلامی، مسئولیت‌های اجرایی، عرصه‌های فرهنگی، حوزه‌های علمی و دانشگاه‌ها همراه است.

۳. قیام‌های شیعه در عصر عباسی
تألیف محمد کاظمی پوران، ۳۰۲ ص،
وزیری، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات،
۱۳۸۰، موضوع: عباسیان - تاریخ -
جنبش‌ها و قیام‌ها - جنبش‌های اسلامی.
این کتاب از سه بخش مقدماتی، اصلی و پایانی تشکیل شده است. بخش

کلام، هیئت، اصول، فقه، حدیث و تفسیر مورد بحث قرار گرفته‌اند.

۶. **جامعه شیعه نخاوله در مدینه منوره**
تألیف ورنر راند، ترجمه رسول جعفریان، ۱۵۶ ص، وزیری، قم، دلیل، ۱۳۷۹، موضوع: نخاوله - تاریخ - شیعه - عربستان سعودی - مدینه.

این کتاب ترجمه مقاله‌ای است با عنوان: «The Nakhawile, a Shite Community in Medina Past and Present»، که در سال ۱۹۹۷ در مجله *Welt Des Islam*، دوره ۳۷، ش ۳ توسط انتشارات بریل منتشر شده است. مؤلف در این مقاله پژوهشی، کوشیده است تا ابتدا تاریخچه تشیع مدینه را در میان اشراف و سادات این شهر بررسی کند و در نهایت، بر اساس مأخذی که به زبان‌های مختلف و از جمله عربی و فارسی در اختیار داشته، وضعیت تاریخی، اجتماعی و فرهنگی نخاوله را تشریح کند. مؤلف در این تحقیق، دریافته است که تا چه اندازه دشمنان نخاوله بر ضد آنان تبلیغ کرده و کوشیده‌اند تا در گذر تاریخ، آنان را بدنام سازند.

مترجم در انتهای کتاب، چهار پیوست برای کمک به شناخت وضعیت شیعیان

اهداف حوزه در تربیت فرزندانگان؛ ۴. حوزه‌های علمیه شیعه در گستره جهان؛ ۵. حوزه‌های علمیه و مرجعیت و رهبری؛ ۶. حوزه‌ها و ضرورت‌ها؛ ۷. حوزه علمیه قم و طلاب غیرایرانی؛ ۸. مسائل اقتصادی حوزه‌های علمیه؛ ۹. خون حوزه؛ ۱۰. آرمان‌ها و کامیابی‌ها.

۵. **آشنایی با متون درسی حوزه‌های علمیه ایران (شیعه - حنفی - شافعی)**
تألیف محمد ملکی، ۴۸۰ ص، وزیری، قم، دارالثقلین، ۱۳۷۶، موضوع: حوزه علمیه قم برنامه درسی.

این کتاب در جهت اندیشه تقریب مذاهب و آشنا کردن طلاب شیعی با متون درسی حوزه‌های علمیه اهل سنت ایران و متقابلاً آشنا نمودن طلاب سنی با متون متداول در حوزه‌های تشیع نوشته شده است و سه بخش دارد که هر بخش حاوی ده فصل می‌باشد. در بخش اول، متون درسی شیعه در ابعاد گوناگون ادبیات عربی، منطق، کلام، هیئت و ریاضیات، فلسفه و عرفان، اصول فقه و فقه معرفتی شده‌اند. در بخش دوم، متون درسی مذهب حنفی و در بخش سوم، متون درسی مذهب امام شافعی در ابعاد علم صرف، نحو، بلاغت، فلسفه، منطق،

۸. نقش زنان شیعه در عصر امام علی علیه السلام
تألیف احمد فاضلی، ۲۹۶ ص، وزیری،
قم، میثم تمّار، ۱۳۸۱، موضوع: زنان در
اسلام - زنان - مسائل اجتماعی و اخلاقی -
وضع سیاسی و اجتماعی.

مؤلف در این کتاب در صدد اثبات این
فرضیه است که بانوان شیعه در عصر امام
علی علیه السلام اهتمام زیادی به امور خانوادگی
داشتند و در عین حال، از فعالیت‌های
اجتماعی و فرهنگی غافل نبودند. این
کتاب شامل یک مقدمه، پنج فصل و یک
خاتمه است. عناوین فصل‌ها عبارتند از:
کلیات، خانواده و تربیت، زنان در میدان
علم و فرهنگ، نقش اقتصادی بانوان و
فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی. پیش از
شروع فصل‌ها، ۴۳ سؤال که در این کتاب
به آن‌ها پاسخ داده می‌شود، مطرح شده‌اند.
بیشتر این سؤال‌ها، سؤال‌های فقهی و یا
ابهام‌هایی هستند که در مورد بعضی از
روایات در مورد زنان به ذهن می‌رسند.

۹. زندگی سیاسی و فرهنگی شیعیان بغداد
تألیف سیدحسن موسوی، ۳۰۴ ص،
وزیری، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۱،
موضوع: شیعه - عراق - بغداد - تاریخ -
سرگذشت‌نامه - زندگی فرهنگی - وضع
سیاسی و اجتماعی.

مدینه و عربستان ارائه کرده است.
مصاحبه مترجم با شیخ محمدعلی
عمری، رهبر شیعیان مدینه، که در سال
۱۳۷۵ انجام شده، یکی از این
پیوست‌هاست.

۷. تشیع در تسنّن

تألیف سیدمحمدرضا مدرّسی یزدی،
۳۱۰ ص، وزیری، قم، انصاریان، ۱۳۸۱،
موضوع: شیعه امامیه - عقاید - دفاعیه و
ردیه.

این کتاب حاوی شش پژوهش درباره
امامت امامان دوازده‌گانه، اجتهاد
و تقلید، وضو، اذان، جمع بین
صلاتین و سجده است. این مقاله‌ها
از سال ۱۳۵۹ به تدریج نوشته شده
و در سال ۱۳۷۹ برای ویرایش،
اعراب‌گذاری آیات و روایات و ترجمه
آن‌ها و افزودن پاورقی‌های لازم به آقای
حمید رضا ترابی سپرده شده است. دو
مقاله اول این کتاب قبلاً به طور مستقل
چاپ شده و دو مقاله «وضو» و «جمع بین
صلاتین» در برنامه نرم‌افزاری معجم
فقهی گنج‌انیده شده‌اند. مؤلف در این
کتاب، از معتبرترین کتب اهل تسنّن و از
قوی‌ترین روایات از حیث متن و سند
استفاده کرده است.

بویه، انقراض آل بویه و سلطه سلجوقیان بر بغداد.

۱۰. شیعیان تانزانیا؛ دیروز و امروز

تألیف امیر بهرام عرب احمدی، ۳۴۷ ص، تهران، الهدی، ۱۳۷۹، موضوع: شیعه - تانزانیا.

مؤلف، که چند سال در تانزانیا به سر برده است، در این پژوهش، وضعیت شیعیان خوجه اثنی عشری هندی الاصل و شیعیان دوازده امامی بومی شده را بررسی می‌کند، ولی چون بیش از ۱۵/۱۰۰ شیعه خوجه در تانزانیا هستند و فعالیت‌های فرهنگی و اقتصادی زیادی دارند، بیشتر در مورد اینان بحث می‌کند. شیعیان بومی بیش از چند هزار نیستند و هنوز نتوانسته‌اند به نظم و انسجام مطلوب دست یابند.

این کتاب از هفت بخش تشکیل شده است: بخش مقدماتی، سرزمین و مردم تانزانیا. بخش اول، شیعیان خوجه اثنی عشری؛ این بخش ۱۲۰ صفحه کتاب را به خود اختصاص داده است. بخش دوم، شیعیان بومی؛ بخش سوم، شیعیان لبنانی؛ بخش چهارم، سایر اقلیت‌های شیعه موجود در تانزانیا؛ بخش پنجم، ایرانیان در شرق آفریقا؛ بخش ششم، تشیع در زنگبار.

مؤلف، که استادیار بخش تاریخ دانشگاه شیراز است، در مقدمه، زندگی سیاسی و فرهنگی شیعیان بغداد را به دو دوره تقسیم می‌کند: در دوره اول رهبران شیعه و پیروان آنان از هر لحاظ زیر فشار بودند و از فعالیت‌های سیاسی و فرهنگی آنان جلوگیری می‌شد. آنان نیز مجبور بودند تقیه کنند. در دوره دوم، که دوره تسلط آل بویه بر بغداد است، شیعیان آزادی نسبی به دست آوردند و توانستند مدارس ویژه شیعه را بنیان نهند. در این دوره، علمای بزرگی پا به عرصه وجود نهادند. با ورود طغرل به بغداد، متفکران شیعه دوباره در تنگنا قرار گرفتند، اما حرکت‌های مکتبی متکلمان، فقیهان و اندیشمندان شیعی متوقف نشدند.

عناوین فصل‌های این کتاب عبارتند از: جغرافیای تاریخی بغداد، زندگی سیاسی و فرهنگی شیعیان در دوره اول عباسی، زندگی سیاسی و فرهنگی شیعیان در عصر غیبت صغرا، منصب نقابت و نقیبان علوی، زندگی علمی - اجتماعی و مبارزات عقیدتی بزرگان شیعی بغداد در عصر اختناق و دوران غیبت صغری، عصر آل بویه و آغاز آزادی‌های نسبی شیعیان بغداد، بزرگان علمی، سیاسی و شیعی بغداد در عصر آل